

DOOR HERMAN ROSENBERG

'Geen pyler ondersteunt dit gantsche kerkgebou: Geloof en Liefde zyn kerkpylers, ruim zo trou'. Kenners weten onmiddellijk op welke kerk de Haagse predikant Johannes Vollenhove doelde, toen hij deze regels rond 1700 dichtte: de Nieuwe Kerk aan het Spui. De dominee verwees naar de bijzondere kapconstructie, die als het ware boven de kerkruimte zweeft, alleen ondersteund door de buitenmuren.

De herderlijke dichtregels zijn opnieuw, zij het op een andere manier, actueel geworden. De Stichting Nieuwe Kerk beklaagde zich deze week over de nieuwe bouwplannen die op stapel staan. De maat is vol. Al twintig jaar wordt er nu rond het godshuis vrijwel onafgebroken gesloopt, gegraven en gebouwd. Alle geloof en liefde ten spijt heeft de bouwerij de kerk niet onberoerd gelaten. Het grondwater raakte op drift en drong de tot foyer verbouwde kelder binnen; muren vertonen scheuren. Bidden alleen is niet genoeg, dacht de stichting en verhief haar stem. De vroede vaders, die als Babyloniërs hun torens tot in de hemel willen bouwen, moeten tot inkeer worden gebracht.

Stroom gelovigen

Drie eeuwen geleden was dezelfde overheid nauw betrokken bij de bouw van de Nieuwe Kerk. In 1639 kwamen vroedschap en kerkeraad tot de conclusie dat er een nieuwe protestantse kerk nodig was. De Grote Kerk en de Kloosterkerk, die tijdens de Reformatie waren overgenomen van de katholieken, konden de stroom gelovigen niet meer aan. Maar zoals altijd vormden de financiën een probleem. Er werd gecollecteerd en de accijns op wijn ging met één gulden omhoog. Toen dat niet genoeg zoden aan de dijk zette kwam het opdrachtgeverschap uiteindelijk terecht bij de rijke 'Sociëteit der Hoge Collegiën en van den Hage', een soort bestuurdersoverleg waarin

afgevaardigden van het stadsbestuur, het Hof van Holland, de Hoge Raad en de Rekenkamer zitting hadden. In 1648 kregen Pieter Noorwits, bouwkundige van het Hof van Holland, en Bartholt van Bassen, schilder en stadsarchitect van Den Haag beiden de opdracht een ontwerp te maken. Als bouwplaats werd het Padmoes gekozen, een sloppenwijkje aan het Spui. De merkwaardige naam is mogelijk afgeleid van Patmos, het eiland waar de evangelist Johannes de Openbaring schreef.

Voor de bouwmeesters begon nu de worsteling met het grote probleem van de protestantse kerkebouw. Hoe te ontkomen aan het katholieke basiliektype waarin de hele gebouw zich richt naar priesterkoor en hoogaltaar? Noorwits, wiens ontwerp de voorkeur kreeg, kwam met een ingenieuze oplossing. Hij tekende een kerk op een rechthoekige plattegrond, met rondom zes boogvormige uitbouwen (apsiden). Hierdoor ontstond een soort ellipsvormige kerkzaal, waarin de preekstoel een centrale plaats kreeg. Reinier Pauw, voorzitter van de Sociëteit legde op 23 augustus 1649 de eerste steen. De bouw verliep voorspoedig. Misschien speelde hierbij een rol dat de opdrachtgevers niet krenterig waren voor het werkvolk. Elk jaar stond er weer een flink bedrag op de begroting voor het bier; een keer liep het drinkgeld zelfs op tot bijna 1500 gulden. Hoewel de Sociëteit enthousiast was over het ontwerp van Noorwits, was er één ding dat ze niet vertrouwde: de gedurfde 'zelfdragende' constructie van het dak. De stadstimmerlieden van Delft, Amsterdam en Rotterdam werd gevraagd een onderzoek in te stellen. De heren kwamen kijken en keurden de zaak goed, waarna ze 93 gulden declareerden plus nog 66 gulden voor een maaltijd.

Deze gegevens ontkrachten een oud verhaal over de architect en het zwevende gewelf. Volgens

de overlevering zou Noorwits zó bang zijn geweest dat de kap instortte dat hij zelfmoord pleegde. Ook het feit dat hij overleed in 1669, lang nadat de kerk was voltooid, spreekt tegen deze anekdote. Van Bassen, die bij de bouw betrokken bleef, overleed wel vroegtijdig. Hij stierf in 1652, vier jaar voordat de kerk werd voltooid. Het unieke houten gewelf kwam er en het houdt niet alleen zichzelf omhoog maar ook het elegante torentje op het dak. De bouw van de kerk kostte 41.640 en 17 stuivers.

De lof voor het gebouw was vrijwel unaniem. 'Weleer stont Padmoes hier, een slijknest, nutst (nietig) vergeten/Nu straalt'er hemels licht: en 't mag wel Patmos heten', aldus predikant Vollenhove in zijn eerder geciteerde gedicht. Rijksbouwmeester C.H. Peeters schreef eind vorige eeuw dat de Nieuwe Kerk niet onderdeel voor de Amsterdamse zeventiende-eeuwse bouwkunst.

'Ontegenzeggelijk is de Nieuwe Kerk te 's-Gravenhage in planvorming, afmeting, proportie, constructie en dakgroepering, ja in bijna elk opzicht, enig onder onze Protestantse kerken en komt haren bouwmeester eene eereplaats toe naast Jacob van Campen en naast Hendrik de Keyser'. Van Campen bouwde onder meer het Paleis op de Dam, De Keyser de Westerkerk.

Pieter Noorwits kreeg veel lof en geld toegezwaaaid. Hij ontving vierduizend gulden als honorarium. Bovendien werd hij aangesteld als koster en 'grafmaker' van de kerk. Zoals gebruikelijk was tot het begin van de vorige eeuw werden de doden begraven onder de kerk. Een weinig hygiënische gewoonte, die de atmosfeer in de kerken niet ten goede kwam. Om de stank in te dammen besloot de Sociëteit in 1714 dat onder de stenen zerken houten luiken met daarop een laagje zand moesten komen. De bekendste Hagenaars die in de kerk werden begraven zijn de